

III. Изолацията като мотив

В началото на петдесетте години в САЩ се появи доклад за един експеримент, който социалният психолог Соломон Аш бе провел над 50 пъти.¹ При този експеримент, задачата на изследваното лице се състои в това да оцени дължината на няколко различни линии, сравнени с една, която служи за мащаб. От трите показани линии, едната винаги точно съответства на показания образец. Задачата била проста – но само на пръв поглед – лесно можело да се установи коя от линиите съвпада по дължина. В експеримента вземали участие от осем до девет души, а нещата се развили както следва: веднага щом трите подлежащи на сравнение линии, бивали поставяни до линията-образец, от ляво на дясно, всеки участник подред, от ляво надясно, казвал коя от тях според него е равна по дължина с линията-образец. Всеки експеримент се състоял от дванайсет сеанса, т.е. дванайсет повторения.

Сега, обаче, се експериментирало следното: След като при първите два опита всички участници единодушно познавали правилната линия, експериментаторът променял ситуацията. Неговите асистенти, които знаели целта на експеримента, обявявали една от по-късите линии за равна по дължина с образца. Една наивна участничка в експеримента, която не можела да види нищо, поради това, че седяла в края на редицата, била наблюдавана как ще реагира под натиска на доминиращото мнение.

Графика 18

Експериментът на Аш: Тест за конформизъм, породен от страх от изолация

Въпросът към лицето, подложено на експеримента гласи: Коя от трите линии представени за сравнение е еднаква по дължина с линията – образец?

линия образец

линии за сравняване

Източник: Solomon Asch, 1952: Group Forces in the Modification and Distortion of Judgements. Social Psychology. New York: Prentice-Hall, Inc., S.452

Дали момичето ще се разколебае? Или пък ще се присъедини към преценката на останалите, макар това да противоречи на собственото ѝ мнение? Или, може би, ще отстоява своето мнение?

Класическият лабораторен експеримент на Соломон Аш разклаща представата за самостоятелния човек

Резултати: От всеки десет тествани лица, две остават твърдо на своите позиции; двама се присъединяват един до два пъти (от десет) към наложилите се след теста оценки; шест (от десет), обаче, многократно обявяват за свое мнение, явно погрешното мнение на мнозинството. Това означава: дори, когато става дума за безобиден въпрос, при една относително неутрална, незасягаща реалните интереси ситуация, повечето хора са склонни да се нагледят към мнението на доминиращата група, макар и да не се съмняват, че оценката им е грешна. Тъкмо това изглежда има предвид Токвил, когато пише: "Тъй като хората се опасяват повече да бъдат изолирани, отколкото да сгрешат, те се присъединяват към тълпата, без дори да се замислят..."²

Когато сравним изследователския метод на Соломон Аш с резултатите от нашите изследванията с теста във влака, включени в демоскопското интервю като въпрос, става ясно, че методът на Аш има съвсем различно въздействаща доказателствена сила. Аш работи с това, което на професионален език се нарича "лабораторен експеримент", той симулира определени условия, които е в състояние да контролира до най-малка подробност: как са наредени столовете, как се държат "удостоените" за експеримента хора, колко значителна или незначителна, е разликата в дължината на линиите, които биват сравнявани. Залата, в която се извършва експеримента, т.нар. "лаборатория", му позволява да създаде една напълно еднозначна ситуация. Демоскопското интервю, като изследователски метод, изглежда много по "нечисто", какви ли не странични смущения могат да окажат влияние върху крайния резултат. Не е ясно колко от допитаните не разбират даден въпрос изобщо, колко от интервюираните не си дават труда да прочетат прецизно въпросите в указания порядък и с указаната интонация, без своеволно да ги преформулират, да дават неконтролируеми пояснения, в случай, че допитаният не е в състояние да схване смисъла на даден въпрос. Каква фантазия се иска от един обикновен срез от населението: "Да предположим че Ви предстои да пътувате пет часа с влак и някой във Вашето купе заговори за....." Импулсът, който може да се породи е тъй слаб, всичко зависи от начина, по който въпросите ще бъдат прочетени и как ще се впишат отговорите, които никога не отразяват напълно живото човешко "бъбреене". Всичко това буди неприятни чувства. При лабораторията, от друга страна, както и Аш съумява, се постига "истинска ситуация", при която върху тестваното лице влияят впечатления, близки до реалния живот, напр. да се почувства едва ли не като глупак, когато всички виждат по-различно това, което той сам е видял.

**Два мотива, които карат хората да подражават:
стремежът да се поучим и страхът от изолация**

"Тъй като се страхуват от изолацията повече, отколкото да сгрешат..."

² пояснява Токвил. В края на столетието, социологът Габриел Тард, посвещава на своите сънародници голяма част от своя труд, посветен на човешката

склонност и способност да се имитира, като говори за потребността у човека да е в съгласие с обществеността.³ От тогава имитацията е предмет на социалните изследвания. И в "Международната енциклопедия на социалните науки" от 1968 г. на този проблем е посветена голяма статия.⁴ Но, "имитацията", не може да бъде обяснена със страха от изолация, а по-скоро с една форма на заучаването. Хората наблюдават поведението на другите, като се учат по този начин, и изпробват при удобен случай наученото.

При определяне ролята на страха от изолация, съобразно целите, които си поставяме, възникна едно усложнение: Когато се наблюдава подражание, повтаряне на вече казаното, то би могло да се дължи на различни мотиви – би могло да е наистина страх от изолация, но също така и имитация, в стремежа нещо да се научи, особено в една демократична цивилизация, която свързва мнозинството, в повечето случаи, едва ли не автоматично, с по-правилната оценка.

Красотата, елегантността на лабораторния експеримент на Аш, е именно в това, че той изключва всякакво двусмислие. Изследваното лице вижда със собствените си очи, че двете посочени като еднакви линии, не са еднакви. Когато се присъедини към оценката на мнозинството, това става еднозначно: то не би могло да се свърже с някакъв стремеж да се научи нещо, по скоро, със страха от изолация.

Както може да се съди от неприятните асоциации от названия, като "нагаждач", или "конформист", склонността на човек да подражава, определено засяга хуманистичния идеал. Това не е идеалът, с който човек охотно се идентифицира, той по-скоро се отнася за другите.

И при експеримента на Аш бил зададен въпроса, дали подобен конформизъм не е свойствен за американския менталитет. Стенли Милгръм повтаря експеримента, в леко изменена разновидност, в две европейски страни⁵. В единия случай това е Франция – която минава за подчертано индивидуалистична, а във втория случай – Норвегия – обратно, за силно обвързана в социално отношение, т.е. при която е налице висока степен на кохезия. Въпреки, че на тестовите лица в експеримента на Милгръм не се предоставя възможността да видят отклоняващото се мнозинство, а само да го чуят, това се оказало достатъчно, за да се разколебаят от личните си впечатления. При това, значителен дял от европейците – 80 на сто в Норвегия, 60 на сто във Франция – твърде бързо и почти във всички случаи се присъединили към мнението на мнозинството. По-късно били приложени допълнителни варианти на експеримента. Така, например, при експеримента на Аш, било изпробвано от колко съмишленици се нуждае човек, т.е. колко души в последователност преди него трябва да оценят двете линии, които сам той намира за най-сходни, като еднакви, докато се присъедини към общото мнение, въздържайки се да сподели това, което сами видяли.

Едва ли е нужно да проследим това прецизиране на експеримента, за да кажем, че експериментът на Аш, в своята оригинална разновидност, изигра огромно значение за нашите изследвания. Ние предположихме, че в страха от изолация на нормалния човек, лежи основата на спиралата на мълчанието, а експериментът на Аш ни насочи към това, че този страх от изолация наистина е нещо значимо.

Би трябвало да е нещо значимо, тъй като с него следваше да се обясни онова, което се доказваше с демоскопските методи. Само когато допуснем, че е налице голям страх от изолация, можем да обясним и голямата точност, с която хората, са в състояние да кажат по отношение на даден колектив - при това дори без демоскопски средства – кое мнение надделява и кое е свойствено за малцинството. Хората са твърде "икономични" в използването на способността си да наблюдават. Усилието, свързано с наблюдението на околния свят, изглежда, обаче, е по-малкото зло, в сравнение с опасността човек изведнаж да се окаже лишен от одобрението на околните, т.е. изведнаж да се почувства изолиран.

Отрича ли се социалната природа на човека?

В изследователската работа, при опита да се докаже емпирично този тип реакция, възниква една трудност. Когато при продължителната работа върху темата за "подражанието", като мотив, бива отчитано практически само заучаването, отчетливо се откроява тенденцията да се пренебрегне, да се отрече социалната природа на човека, като тя бива принижена до понятие на нагаждачество. Социалната природа на човека го кара да се страхува от изолация, да се стреми да бъде уважаван и обичан. Трябва да признаем, може би, че тези предпоставки в значителна степен допринасят за успешното съжителство между хората. Но, конфликтът изглежда неизбежен. Съзнателно, рационално, ние възхваляваме независимото мислене, самостоятелността, способността на хората да бъдат независими в мисленето си.

Психоаналитикът Ерих Фром систематично е изследвал, доколко в различни области човек открива такива големи разлики между съзнанието и подсъзнанието на съвременниците си, каквито Фройд по-рано открива между съзнанието и подсъзнанието при сексуалността. Подобни противоречия у модерния човек, Фром разкрива по отношение на: ⁷

Съзнанието за свобода – неосъзнатата зависимост

Съзнателната откровеност – неосъзнатата склонност към лъжа

Съзнателният индивидуализъм – неосъзнатата склонност да се влияем от други

Съзнанието за власт – неосъзнатото чувство за безпомощност

Осъзнатата вяра – неосъзнатия цинизъм и пълното безверие

Съзнание за свобода, откровеност, индивидуализъм... Всички тези осъзнати ценности, схванати като израз на собствената същност, изглеждат несъвместими с едно разбиране за поведението, свързано с възгледите в себе си индивид, каквото описва спиралата на мълчанието. Ето защо не би могло да се очаква хората да признаят в демоскопското интервю, че изпитват страх от изолация.

Но, както можем да симулираме общественост в интервюто, за да тестваме склонността на човек да говори, или да премълчава, така бихме могли да симулираме и страх от изолация в дадено интервю, за да установим, дали допитаният реагира според очакванията, описани чрез хипотезата за спиралата на мълчанието.

Демоскопски полеви експеримент за симулация на заплаха за изолация

Явлението, което описваме по-долу, се нарича на професионален език "полеви експеримент". "Поле" в случая означава, за разлика от "лаборатория": тестваните лица остават в естествената си житейска среда, т.е. не се вкарват в необичайна лабораторна среда, а интервюерът ги посещава в тяхното жилище с демоскопско интервю, което е лишено от много неща на ежедневието, но при все това, е много близко до обикновения разговор между двама души.

Защо човек, в качеството си на изследовател на една тъй лабилна ситуация, остава зависим от демоскопското интервю, от един инструмент, който, като правило, поражда тъй слаби импулси? То ни дава предимството, което обозначава понятието "поле", естествена околна среда, възможността да наблюдаваме представителна част от населението, а не само онези лица, които могат да бъдат поканени в лабораторията. Най-често използваните групи, върху които се основава голямата част от експерименталните социални изследвания са ученици, студенти, войници, пациенти. Това, което дава предимства на лабораторията – възможността внимателно да се контролират и планомерно да се насочват всички условия, които биха могли да повлияят върху крайните резултати, представлява и нейната слаба страна: В лабораторията могат да бъдат елиминирани – при това без да си даваме сметка – редица елементи на реалния живот, които имат съществено значение за взаимоотношенията, обект на проучване.

Пушенето в присъствието на непушачи: Тестът за заплаха

Демоскопският полеви експеримент, при който страхът от изолация бе симулиран за пръв път през 1976 г., използваше за тема "пушенето в присъствие на непушачи"⁸. Темата изглеждаше подходяща, тук бе в ход процес на формиране на мнение, при който двете страни са приблизително равни. При единия диалог, който бе прочитан в хода на интервюто, 44 на сто изразиха мнението: "В присъствие на непушачи, човек трябва напълно да се въздържа да пуши. Другото би било нагло, защото за хората, които никога не са пушили, е много неприятно да вдихват пушека във въздуха". Пак толкова, а именно 44 на сто, заявиха обратното: "Не бива да се изисква човек да се въздържа напълно от пушене, когато наоколо има непушачи. Това не е чак толкова непонсимо за непушачите". При тестване на готовността да се говори, или мълчи, 45 на сто от онези, които критикуваха пушенето в присъствие на непушачи, заявиха, че с готовност биха се включили в разговор по темата, ако пътуват във влак, докато 43 на сто от противниковата група, защитаваща правото да се пуши, изказаха готовност да се включат в подобен разговор⁹.

А сега за симулирането на заплаха за изолация: Сърцевината на серията въпроси, зададени на представителна извадка от 2000 души, се сведе до теста във влака:

1. Регистриране на личното мнение на допитаните за пушенето в присъствие на непушчи в посочените по горе две становища.

2. Оценка какво е мнението на мнозинството за казаното: "А сега, ако се абстрахираме от Вашето лично мнение, какво е мнението на мнозинството: мислят ли повечето хора у нас, във Федералната република, че пушачите трябва да се въздържат от пушене в присъствието на непушачи, или могат да си пушат спокойно." /Общи резултати: 31 процента: "Повечето хора считат, че пушачите трябва да се въздържат да пушат в присъствието на непушачи", 28 на сто: "Повечето са на мнение, че те могат да си пушат спокойно", 31 на сто: мненията са "фифти-фифти", десет процента: не могат да преценят".

3. Тест за готовност да се говори и склонност да се премълчава: "Да приемем, че Ви предстои да пътувате пет часа с влак и някой във Вашето купе заговори за това, че: В присъствието на непушачи всички трябва да се въздържат да пушат. Ще бъдете ли склонен да разговаряте с този човек или няма да му обърнете особено внимание? При всяко второ интервю спътникът бе представен със следното становище: "Не би могло да се иска някой да се въздържа напълно да пуши в присъствието на непушачи".

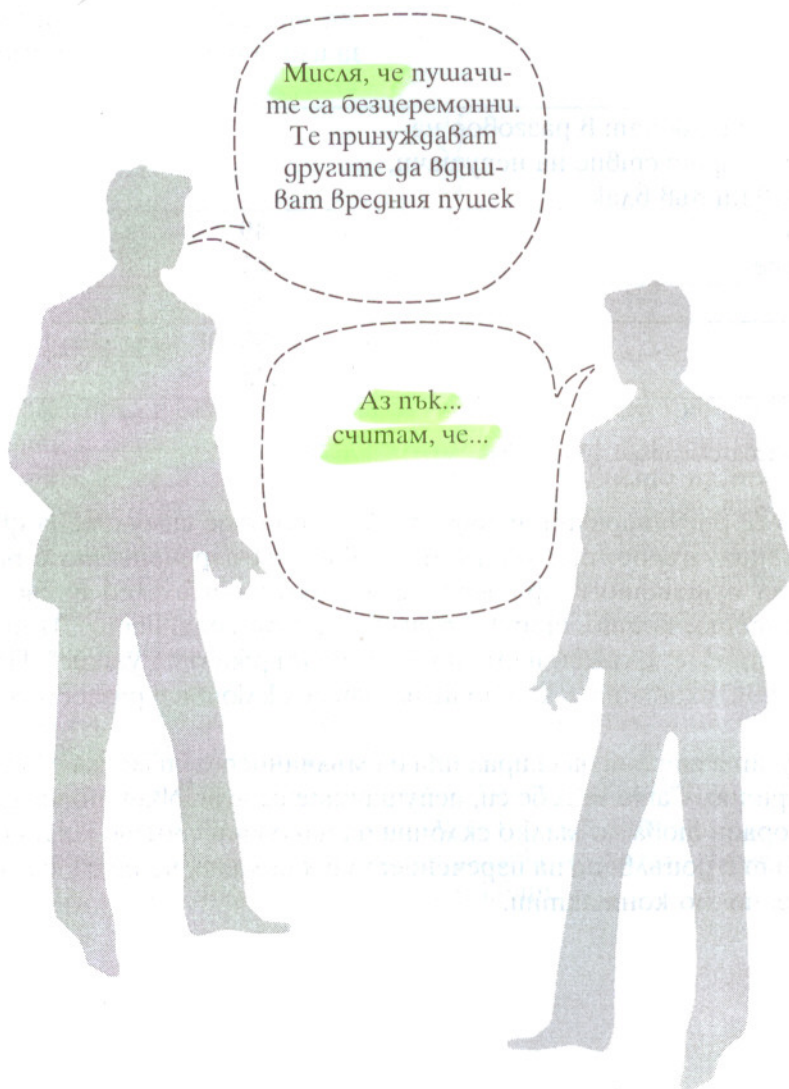
4. Бе установено, дали допитаният е пушач, или не.

За да се симулира заплахата за изолация, 2000-те допитани бяха разделени на две представителни групи, всяка от по 1000 души. На "експерименталната" група, т.е. групата която бе подложена на експериментирания фактор "заплаха за изолация", бе показана картина с двама души, които разговарят. Единият от тях категорично твърдеше: "Мисля, че пушачите са безцеремонни. Те принуждават другите да вдихват вредния пушек". Другият добавя към отговора: "Аз пък считам, че". Този въпрос бе конструиран по теста, взаимстван от диагностичната психология, при който се допълват отделни съждения /вж. Илюстрация 19/. Текстът на въпроса гласеше: "Тук са нарисувани двама души, които си говорят. Този по-горе, току що е казал нещо, което бихте могли да прочетете. Другият, по-долу, сякаш е прекъснал мисълта си, но какво ли би казал, как би завършил според Вас започнатото изречение?". С приканването да бъде завършено изречението се целеше да се усили онзи слаб импулс, който е налице у всеки пасивен привърженик на пушенето в присъствие на непушачи. Че такъв тест за допълване на въпрос е съобразен с представителната извадка и възможностите на демоскопското интервю, показаха резултатите: 88 на сто от допитаните довършиха започнатото изречение от илюстрацията.

Втората извадка от 1000 души образува нашата "контролна група". На нея бе зададен същия въпрос, както при експерименталната група, с единствена разлика по отношение на това, че заплахата за изолация при теста за довършване на изречението бе изключена. По този начин, съобразно логиката на контролирания експеримент, се гарантираше, че – понеже всички условия бяха еднакви с изключение на едно – общото отклонение на резултатите при експерименталната група спрямо контролната група, се дължи преди всичко на "места за заплахата".

Тестът за заплахата

Илюстрация към тест за завършване на изречение в демоскопско интервю, при което пушачите биват насърчени чрез симулация на реалността. Чрез необходимостта да завършат сами започнатото изречение, ситуацията бива преживявана като реална. В заключение се измерва дали вербалната заплахата повлиява склонността на пушачите да споделят, или да премълчат мнението си.

Резултатите потвърдиха очакванията ни. След вербална заплахата, пушачите, които сами за себе си защитаваха правото си да пушат, в присъствието на непушачи, демонстрираха значително по-малка охота да говорят на тази тема в купето на някой влак. /табл. 8/

Табл. 8. Тест на хипотезата за мълчанието при актуализиране на заплахата за изолация

Агресивният климат на мнение може да бъде симулиран. След теста за заплахата за изолация, пушачите са склонни в по-малка степен да говорят за своя проблем.

	Пушачи, които застъпват мнението, че може да се пуши и в присъствието на непушачи:	
	без акцентиране на заплахата за изолация %	след акцентиране на заплахата за изолация %
Пожелали да се включат в разговор на тема пушене в присъствие на непушачи, дакато пътуват във влак		
включили се	49	40
невключили се	41	45
непосочили	10	15
	n = 100	100
	225	253

Източник: Алесбахски архив, IfD-Umfage, 3037, gek.1976

Особено се впечатляват пушачите, когато бъде симулирана двойна заплахата за изолация: първо, тестът с допълване на изречението с радикалния противник на пушенето в присъствие на непушачи и след това, още един спътник в купето, който започва разговора с твърдението: "В присъствие на непушачи човек е длъжен напълно да се въздържа от пушене". При такива обстоятелства, охотата, с която пушачът се включва в разговора, намалява с 23 на сто.

Но и другата страна на спиралата на мълчанието би могла да се наблюдава тук емпирично. Сами за себе си, непушачите се чувстват по-малко уверени в себе си и поради това по-малко склонни да наложат своето мнение. Когато, обаче, тестът с допълване на изречението им покаже, че не са сами, те стават значително по-контактни.

Табл. 9 Тест на хипотезата за мълчанието. Когато биват окуражени от околните, непушачите са склонни да говорят повече.

	Непушачи, които настояват пушачите да се въздържат в присъствието на непушачи:	
	без подкрепа от страна на свой агресивен съмишленик	след подкрепа от свой агресивен съмишленик
	%	%
Пожелали да се включат в разговор на тема пушене в присъствие на непушачи, дакато пътуват във влак		
включили се	37	48
невключили се	51	37
непосочили	12	15
	100	100
n=	330	297

Източник: Аленсбахски архив, IfD-Umfage, 3037 gek.1976

Своеобразен връх на готовността да говорят, демонстрират иначе скромните непушачи, когато освен спътниците в купето, и сърцето им подсказва, че човек трябва да се въздържа да пуши в присъствието на непушачи. При такива обстоятелства, едва 23 на сто от допитаните проявяват склонност да мълчат, докато непушачите, които са склонни да говорят, възлизат на 56 на сто. Вижда се, как в хода на процеса на спирала на мълчанието, при пълно доминиране на мнението, че пушенето в присъствие на непушачи е неприемливо, за пушача става невъзможно да застъпва мнението, че пушенето в присъствие на непушачи е допустимо. Явно тук става дума за едно кумулативно въздействие, една постъпателно развиваща се и разтърсваща човека реакция на околните. По-самоуверените пушачи, обаче, все още не реагират на "тестта за заплахата". Ако при това се намират в купето на влак, където някой споделя мнението: "Пушеното в присъствие на непушачи си е напълно в реда на нещата", то предходният тест за заплахата се оказва напълно забравен. С /54 на сто/, или без него /55 на сто/, те веднага млъкват.

Табл. 10: Тест за спиралата на мълчанието при закоравели пушачи

В присъствието на симпатизанти, в купето на влак, пушачите са по склонни да говорят за собственото си право, дори, когато са били застрашени преди това

Пушачи които претендират за правото да пушат, дори в присъствие на непушачи:	
без акцентиране на заплахата за изолацията	след акцентиране на заплахата за изолацията
%	%

Докато пътуват във влак, случайни спътници решават да поговорят на тема пушенето в присъствието на непушачи, като един от пътуващите изразява симпатия към пушачите: "Не бива да се изисква човек да се въздържа да пуши, когато наоколо има непушачи"

Включили се	55	54
невключили се	33	30
въздържали си	12	16
	100	100
n=	119	135

В недружелюбна среда, в която се разговаря, и пушачите отрезвяват, особено, ако преди това са били застрашени

Докато пътуват във влак, случайни спътници решават да поговорят на тема пушене в присъствието на непушачи, като един от пътуващите заявява: "В присъствието на непушачи пушачите категорично не бива да пушат"

Включили се	41	23
невключили се	51	63
въздържали се	8	14
	100	100
n=	106	118

Източник: Аленсбахски архив, IfD- Umfrage, 3037, gek. 1976

Щом в хода на теста за заплаха се стигне до последвалата несигурност обаче, т.е. когато пътуващият в купето започне да негодува по отношение пушенето в присъствие на непушачи, тогава и пушачите изпадат в мълчание/вж. Табл. 10/.

При по-колебливи хора, от друга страна, е достатъчен само един намек за заплаха за изолация. Жените, например, и представителите на по-обикновени обществени слоеве, реагират значително по-уверено на теста за заплаха и не се оставят да бъдат току-така оборени от спътника си, заставайки лесно на негова позиция. /Табл. 11/.

Реакции в демоскопското интервю, които наподобяват действителността

Резултатите от теста за заплаха не само онагледяват процеса на спиралата на мълчанието, но и ни водят по-нататък. Те ни навеждат на мисълта, че хората разполагат с достатъчно въображение, за да схванат описаните по най-прост начин в интервюто ситуации, като истински, като реагират на тях, сякаш те са действителни.

Табл.11. Тест за спирала на мълчанието при по-малко уверени пушачи: жени

След двойна вербална заплаха, пушачите почти изцяло изпадат в мълчание		
	Пушачи, които отстояват мнението, че може да се пуши в присъствието на непушачи: без акцентиране след акцентиране	
	на заплаха за изолация %	на заплаха за изолация %
Докаато пътуват във влак, случайни спътници решават да поговорят на тема пушенето в присъствието на непушачи, като един от пътуващите заявява: "В присъствието на непушачи пушачите категорично не бива да пушат"		
включили се	42	10
невключили се	54	74
въздържали се	4	16
	100	100
n=	48	49

Източник: Аленсбахски архив, IfD-Umfage, 3037, dek.1976

За нашите изследователски цели, следователно, не бе нужно да преоборудваме влакове в специални лаборатории, в които учените да изпълняват

ролите на спътници и да извършват експерименти за склонността да се говори или мълчи. С развитието на инструментариума, необходим за демоскопското интервю, винаги възникват, обаче, разочарования.

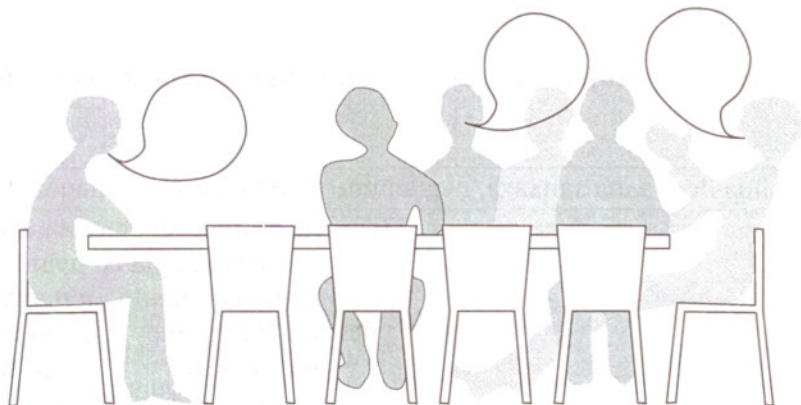
Сега бихме искали да направим още една крачка напред, като се опитахме да онагледим емпирично, дали определени мнения не са обременени с представата, че с тях човек се изолира. За тази цел, в ред изследвания на Института в Аленсбах през 1976 г., бяха извършени проучвания с помощта на една рисунка, при която се симулираше явна ситуация на изолация: На една маса се вижда група хора, които седят спокойно на единия край, а на другия – един човек, който е сам.

Илюстрация 20

Тест за изолация

Въпрос: Какво мнение застъпва изолираният човек в левия край на масата?

Конструиране на тест за оценка, дали определени мнения водят до това, човек да се изолира чрез тях.

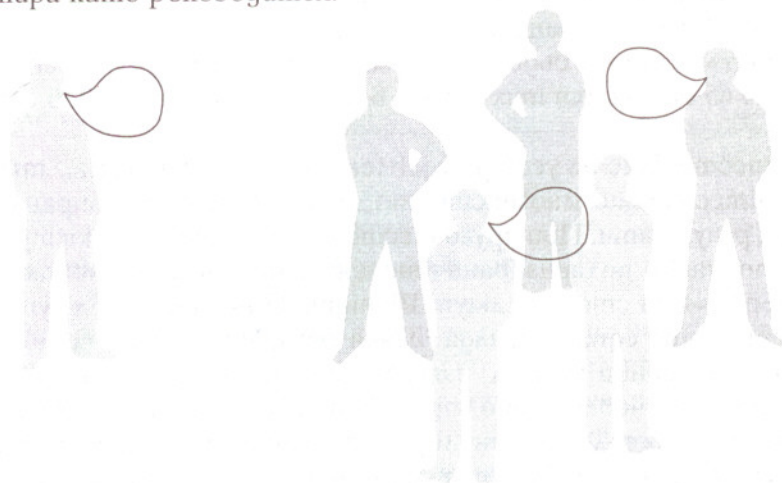

Друг вариант показва подобно подреждане около масата, в този случай, обаче, групата хора седят един до друг, а един човек седи настрана. Чрез "балончетата" се указваше, че групата коментира нещо по адрес на изолирания човек. Тестът се свеждаше до това, допитаният в интервюто да подреди определени мнения на изолирания човек. Напр: Какво мислите, че е мнението на изолирания човек – той "за", или "против" е, членове на Германската комунистическа партия да бъдат назначавани за съдии?"

Текстът на въпроса гласеше: "А сега, нека отново се върнем на въпроса, дали някой, който членува в ГКП, Германската комунистическа партия, трябва да бъде назначаван като съдия.... Тук виждате няколко хора, които разговарят именно за това. Има две мнения: едните се обявяват за това, той да бъде назначаван като съдия, а другите – против. Какво мислите, че казва човекът, който седи сам накрая на масата? Дали е "за", или "против", комунист да бъде назначаван за съдия? /илюстрация 20,21/.

Тест за изолация

Втори вариант: Вместо група, която седи около масата, една стояща група. Тестът се схваща отчасти неправилно – стоящият отпред човек се интерпретира като ръководител.

Тест, който не функционира

Сценката с масата приличаше на един тестващ инструмент, използван по-рано, този на кантара за картофи. С него нищо не може да бъде измерено. Един значителен дял на "не мога да преценя" от отговорите – 33 на сто, говореше за това, че въображението на допитаните не достига. И, че това, какво мнение се вкарва в устата на явно изолирания гост, който седи на края на масата, няма нищо общо с мнението на мнозинството или малцинството. Макар, че при въпроса – "Може ли член на ГКП, у нас, да бъде назначаван за съдия?", определено притесняваше по това време мнозинството противници / 60 на сто/ на идеята, комунисти да бъдат назначавани за съдии, при 18 на сто "за"/април 1976 г./. Макар населението да си даваше ясна сметка, кое мнение застъпва мнозинството, и с кое мнение човек би могъл да се изолира /80 на сто считаха, че мнозинството хора не желаят комунисти да бъдат назначавани за съдии, 2 на сто, че мнозинството няма нищо против това/. Почти във всички случаи, при седящия встрани гост, се регистрираше одобрение на това, комунисти да бъдат назначавани за съдии / 33 на сто/, докато останалите бяха против /34 на сто/. В резултат на една по-внимателна оценка от страна на населението за палитрата от мнения, мнозинството възприемаше този човек като одобряващ идеята: "И членове на ГКП могат да бъдат назначавани у нас за съдии". Дали сцената около масата не оказваше твърде силно неформално въздействие, не бе ли тя ограничена по отношение на своята публичност? Дали всеки, който сяда на края на масата, трябва да бъде причисляван към онези, които се изолират?

Във всеки случай втората тестова илюстрация, при която вместо да седят, хората стоят прави, се оказа по-полезна. Тук само 21 на сто от допитаните не можаха да преценят, и почти всеки втори/46 на сто/ предположи, че изолираният човек застъпва мнение, което се различава от общия консенсус "И член на ГКП следва да бъде допускан да заема място на съдия", но все пак 33 на сто застъпваха обратното мнение. Значително по-изострено чувство спрямо отхвърляне на мнението, че следва да се разрешава и на членове на ГКП да заемат място на съдии, показаха онези, които сами застъпват това мнение. Около 65 на сто от тях видяха в изолирания човек свой съмишленик./табл. 12/.

И този тест обаче не успя да удовлетвори изискванията, тъй като при него, едно притесняващо мнозинството мнение на едната страна, водеше до нееднозначни резултати. При друго тестване със същите илюстрации, но със значително по-малко поляризирани мнения: "Кого си пожелавате за следващ бундесканцлер?" 44 на сто – Хелмут Шмидт, 35 на сто – Хелмут Кол /април 1976/, се очерта още една изненада: всяка от двете групи, привърженици на Шмидт и привърженици на Кол, изявяваше склонност да определя стоящия отделно от другите човек, като изразяващ собственото им мнение.

Тестът първоначално бе анулиран, по-късно, обаче, решихме да го използваме отново, възлагайки му този път нова, по-различна диагностична задача. /10/. Не се отказахме от намерението, което си бяхме поставили, да докажем емпирично с този тест: Дава ли си сметка населението с кои

Табл. 12 Член на ГКП за съдия? – тест за изолация

Съществува ли сред населението представата, че застъпвайки определени мнения, човек може да се окаже изолиран?

Въпрос:" А сега, нека отново се върнем на въпроса, дали някой, който членува в ГКП, Германската комунистическа партия, следва да бъде назначаван като съдия....Тук виждате няколко хора, които разговарят именно за това. Има две мнения: едните се обявяват за това, той да бъде назначаван като съдия, а другите са против. Какво мислите, че казва човекът, който седи сам на края на масата? Дали е "за", или "против" комунист да бъде назначаван за съдия?

Населението като цяло	Предоставяне на илюстрация	
	седящи хора %	стоящи хора %
Човекът встрани е:		
За назначаването на членове на ГКП за съдии	33	46
Против	34	23
Неопределили се	33	21
	100	100
	n= 466	516

Привържениците на мнението, застъпвано от малцинството – членове на ГКП да могат да бъдат назначавани за съдии – си дават по-добра сметка от населението, че с това мнение човек се изолира от другите

Привърженици на мнението, застъпвано от малцинството: Членове на ГКП могат да бъдат съдии

Човекът отстрани е:

За назначаването на членове на ГКП като съдии	45	65
Против	29	21
Неопределили се	26	14
	100	100
n=	83	79

Източник: Аленсбахски архив, IfD-Umfage, 3028, апр. 1976

възглед човек се изолира? Разбира се, че за поведение, адекватно на спиралата на мъланието, би било достатъчно, ако подобна представа съществува дори на несъзнателно равнище. Откритата от Фром тенденция, че всеки човек се осъзнава като индивид, като "буден гражданин", пренебрегването на осъзнатите постъпки в социалната ни природа, едва ли е в полза на рационални наблюдения от този род. При все това и при слаби демоскопски интервюта може да се установи, че хората си дават сметка с кои мнения в дадено време и дадена страна, човек би могъл да се почувства застрашен от изолация.

Както личи по всичко, тестовите въпроси трябва да се прецизират, трябва да се възползуваме от всяка екстремна ситуация, при която и човек с напълно притъпено чувство за страх от изолация, да може да бъде индикиран.

Кой бива "порязван"?

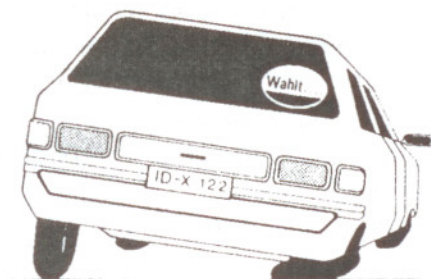
През септември 1976, малко преди изборите за Бундестаг, в едно Аленсбахско интервю, се появиха два въпроса от този тип. Единият гласеше: "Тук е нарисувана кола, на която са срязани гумите. Отзад, върху стъклото на багажника, се вижда лепенка на някаква партия, макар, че не може да се разбере коя е партията, която е изобразена: Как мислите, лепенката на коя партия крие най-голяма опасност да бъдат срязани гумите, коя е тази партия? /Табл.13/ Почти половината от населението, 45 на сто, предпочетоха да не отговорят на този въпрос. При все това резултатите бяха ясни: За трите представени в Бундестага партии, отговорите бяха еднозначно ранжирани: 21 на сто посочиха ХДС/ХСС, 9 на сто ГСДП, 1 на сто СВДП.

Табл.13 показва пълните резултати.

Табл. 13 Развитие на други тестове за измерване на климата на мнение

С кои възгледи се изолира човек?

Въпрос: "Тук е нарисувана кола, на която е срязана една от гумите. На задното стъкло е поставена лепенка на една партия. Човек не може да различи, обаче, на коя партия е тази лепенка, но коя предполагате че е? Лепенката на коя партия крие най-голяма опасност да бъдат срязани гумите?"

	Септември 1976			
	Населението като цяло	ХДС/ХСС привърженици	ГСДП привърженици	СВДПГ привърженици
ХДС/ХСС	21	28	12	21
ГСДП	9	7	11	13
СВДПГ	1	2	x	4
НПГ	11	10	12	10
КПГ	9	5	14	13
ГКП	8	9	8	2
Непосочили	45	42	46	43
	104	103	103	106
n=	556	263	238	45

Източник: Аленсбахски архив, IfD-Umfage, 2189; x=по-малко от 0,5 %

Привържениците на ХДС/ХСС се чувстват застрашени в най-голяма степен, тези на СВДПГ си дават сметка за по-малката степен, в която са застрашени и относително високата степен, в която са застрашени ХДС/ХСС. Привържениците на ГСДП не се чувстват особено застрашени, в противен случай и при тях, както при привържениците на ХДС/ХСС, заплахата по техен адрес би следвало да е значително по-висока, в сравнение с останалите.

Вторият тестов въпрос от тази серия е подчинен на първия, той резултира в по-малък дял на въздържалите се, и изглежда по-точен, тъй като отразява по-удачно простия, но реалистичен израз "обичан-необичен", "ценен – незачитан", за разлика от деформацията, до която води първия въпрос. Сега вече привържениците на ГСДП и СВДПГ могат да изразят без особено опасение мнението си, тъй като биват приемани по-дружелюбно. Въпросът гласеше: "Бих желал да Ви разкажа една случка и да Ви попитам какво мислите по този повод. Един човек идва в непознат град и напразно търси място, за да паркира. Най-накрая слиза от колата и запитва един минавач: "Ако обичате, бихте ли ми казали къде наблизо тук има паркинг?" Минавачът му отговаря:

"Питайте някой друг!", като му обръща гръб. Трябва да добавя, че шофьорът носи значка на определена партия върху якето си. Значката на коя партия предполагате, че е носил? "/ Табл.14/

Табл. 14 Тестване на климата на мнение: С кои възгледи се изолира човек?

Въпрос: "Бих желал да Ви разкажа една случка и да Ви попитам какво мислите по този повод. Един човек идва в непознат град и напразно търси място, за да паркира. Най-накрая слиза от колата и запитва един минувач: "Ако обичате, бихте ли ми казали къде наблизо тук има паркинг?" Минувачът му отговаря: "Питайте някой друг!", като му обръща гръб. Трябва да добавя, че шофьорът носи значка на определена партия върху якето си. Значката на коя партия предполагате, че е носил? "

	Септември 1976			
	Населението като цяло	ХДС/ХСС привърженици	ГСП привърженици	СДП привърженици
ХДС/ХСС	23	21	25	28
ГСП	14	19	12	8
СДП	2	4	1	x
НПГ	8	7	10	7
КПГ	13	12	13	12
ГКП	9	9	9	9
Непосочили	35	34	35	40
	104	106	105	104
n=	546	223	264	50

Източник: Аленсбахски архив, IfD-Umfage, 2189;

Така 25 на сто от привържениците на ГСП, 28 на сто от привържениците на СДП предполагат: "ХДС", а повече от два пъти от посочилите – ГСП. Привържениците на ХДС/ХСС изглежда не са склонни да признаят факта, че са недолюбвани / Табл.14/. Беше м.септември 1976, период в който тенденцията да се премълчава факта, че човек е гласувал за ХДС/ХСС на последните избори, след период на нормализиране, както споменахме по-горе, отново достигаше кулминацията си.

При все това, психологическата ситуация за привържениците на ХДС/ХСС бе по-малко застрашителна, отколкото четири години по-рано, при изборите за Бундестаг от 1972 г. Това можеше да се установи от анализа на резултатите от отговорите на един въпрос, който показва символичния страх от изолация пред широката общественост. Той бе зададен през 1972 и 1976 г. в следизборните проучвания и гласеше: "В изборната борба често се късат, или цапат плакати. Според това, което сте наблюдавали: плакатите на коя

партия най-много се късат? През 1972 г. най-често се посочваше ХДС/ХСС. Че плакатите на ХДС/ХСС най-често биват късани, сочеха 31 на сто от запитаните. На второ място, едва със 7 на сто, се нареждаше ГСДП. През 1976 г. плакатите на ХДС/ХСС все още се късаха най-често, но от 31 на сто, този процент бе паднал на 23./Табл. 15/

Срязаните гуми, цапането или разкъсването на плакати, отказът да се помогне на чужденец – всички подобни тестваци въпроси ни наведоха на идеята, че човек се движи в недружелюбна среда, когато климатът на мнение е срещу него. Не става дума за греболци, когато хората се опитват да преодолееят изолацията, а по-скоро за екзистенциални въпроси, за истинска заплаха.

Табл. 15: Срязване на гуми и цапане на плакати: символична заплаха за изолация

Въпрос: " В изборната борба винаги се късат, или цапат плакати. Според това, което сте наблюдавали, плакатите на коя партия най-често биват повреждани?"

	Следизборни проучвания	
	1972 %	1976 %
Най-много биват повреждани плакатите на:		
ХДС/ХСС	31	23
ГСДП	7	12
СВДП	1	2
Всички еднакво	27	22
Не знам	35	41
	101	100
n =	912	900

* През 1972 г. въпросът бе зададен в друга разновидност: "....за чия партия бихте казали, че изборните – плакати най-често биват повреждани?"

Източник: Аленсбахски архив, IfD-Umfage, 2189;

Обществото изисква от своите членове конформизъм в ред области, които следва да се дефинират различно, в различно време. То трябва да изисква такъв конформизъм, за да се крепи като цяло върху определена степен на съгласие, интеграция. Санкцията, с която се наказва всяко отклонение, както сочи немският юрист Рудолф Йеринг в своя труд "Цели на правото" от 1883 г., няма рационален характер, като неодобрението, "по повод на нещо, свършено не както трябва, грешна сметка или неиздържано произведение на изкуството, а по-скоро" /както сочи той/ "... е осъзната, или неосъзната практическа реакция на интереса, който се пази да не бъде засегнат, една защита, която има за цел личната сигурност". ¹¹